

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร กับความก้าวหน้าการศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัย

รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์
ราชบัณฑิต*

“แม้ว่า อักษร “ห” จะไม่กระจ่างเลย แต่ข้าพเจ้าก็พร้อมที่จะรับคำที่ท่านอ่านได้ เป็น “หาก” ผลจึงเป็นว่า พระเจ้าลิไทยเป็นผู้จารึกนี้ด้วยพระองค์เอง และพระบาทที่เขาสุมณภูม พระเจ้าลิไทยก็เป็นผู้สร้างขึ้น มิใช่พระเจ้าเลอไทย ผู้เป็นพระบิดา การณรงค์สงครามรวมทั้งอาณาจักรต่าง ๆ ของอาณาจักรสุโขทัย (ที่กล่าวถึงในจารึก) ก็เป็นเรื่องในแผ่นดินพระเจ้าลิไทยด้วย”

ข้อความที่คัดมาค่อนข้างยาวข้างต้น เป็นคำแปลจดหมายของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (หรือ เซแดส) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสผู้เชี่ยวชาญทั้งจารึกโบราณของไทยและเขมรโบราณ และเป็นนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณ ที่ตอบจดหมายของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ลงวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๗ ว่า พร้อมจะรับคำอ่านใหม่จารึกสุมนภูม ในคำ “ชนก” ที่ท่านอ่านไว้แต่เดิม เป็น “หาก” ที่ ศ. ดร.ประเสริฐ อ่าน คำอ่านใหม่นี้มีความสำคัญมาก เพราะทำให้เปลี่ยนแปลงความรู้ประวัติศาสตร์สุโขทัยในส่วนที่เป็นพระราชกรณียกิจของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ดังที่ ศ.เซเดส์กล่าวไว้ในจดหมายที่ตอบมา

ผลงานของ ศ. ดร.ประเสริฐที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างมาก และทำให้เกิดความรู้ใหม่ในหลาย ๆ เรื่อง ดังจะได้กล่าวต่อไป

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อแสดงมุทิตาจิตแด่ ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นการ “บูชาครู” ในโอกาสที่ท่านมีอายุครบ ๙๙ ปี และเริ่มย่างเข้าปีที่ ๑๐๐ หรือหนึ่งศตวรรษต่อไป (ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ – นับตามแบบเก่า แต่เป็น ค.ศ. ๑๙๑๙ ตามแบบสากล หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ สิ้นสุดลงได้ ๔ เดือนเศษ) แม้ว่าผู้เขียนไม่ได้เป็นลูกศิษย์ท่านโดยตรง แต่เป็นลูกศิษย์ที่อ่าน ศึกษา นำความรู้ที่ท่านศึกษาค้นคว้ามาใช้ ดังเช่นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ จารึก อีกเป็นจำนวนมาก ยิ่งกว่านั้นยังได้รับความรู้ ความเมตตาจากท่านในโอกาสได้ร่วมประชุมในคณะกรรมการต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการวิชาการของราชบัณฑิตยสภา คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย การสนทนาเป็นการส่วนตัวในหลายโอกาส อีกทั้งท่านได้มอบหนังสือหลายเล่มแก่ผู้เขียน อันเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญยิ่ง

ผลงานของ ศ. ดร.ประเสริฐมีมากมายหลายด้าน เช่น ประวัติศาสตร์สุโขทัย อยุธยา ล้านนา การอ่านจารึก วรรณกรรม ประพันธ์เนื้อเพลง ทำนองเพลงพระราชานิพนธ์ และทั่วไป ซึ่งยากจะกล่าวถึงให้ครบครันได้ในบทความสั้น ๆ นี้ จึงขอกล่าวถึงเฉพาะผลงานที่เป็นความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่เป็นที่ยอมรับและใช้สอนในวิชาประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา ตลอดจนมหาวิทยาลัย

* บรรยายในที่ประชุมราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสภา วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ในวัย ๙๙ ปี (ถ่ายโดยผู้เขียน)

๑. ประวัติศาสตร์สุโขทัยก่อน พ.ศ. ๒๕๐๓

คนไทยรับรู้ “ตัวตน” ของอาณาจักรสุโขทัยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เห็นได้จากมีการทำสงคราม การ แต่งงานในระดับสูง ที่สำคัญคือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๖๗ – ๑๙๙๑) ทรงมีพระมเหสีเป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์พระร่วง และมีพระราชโอรสสำคัญ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๙๑ – ๒๐๓๑) แต่การรับรู้เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์สุโขทัยมีจำกัดมาก แต่ก็ถือว่าสุโขทัยอยู่ในอาณาจักรสยาม^๑ ดังปรากฏในหนังสือ สังคศิยวงศ์ ที่แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ โดยสมเด็จพระวันรัต ณ วัดพระเชตุพน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) ความอยากรู้เรื่องราวของอาณาจักรสุโขทัย ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เจ้ากรมราชบัณฑิต แต่ง พงศาวดารเหนือ (หรือพระราชพงศาวดารเหนือ) ใน พ.ศ. ๒๓๕๐ โดยรวบรวมจากตำนานต่าง ๆ เช่น เรื่องพระร่วงแห่งเมืองสุโขทัย ที่กล่าวถึงการส่งส่วยน้ำให้กษัตริย์ขอม ขอมดำดิน หนังสือเล่มนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์ไว้ในหนังสือ เที้ยวเมืองพระร่วง ว่า “ผู้แต่ง

^๑ “สยามทะเล สุโขทัย ปุเร ฌมราชา นามราชา” แปลว่า ในสยามประเทศ พระธรรมราชาครองเมืองสุโขทัย สังคศิยวงศ์. หน้า ๒๗๑ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นหน้า ๒๙๕).

คงจะได้เก็บเรื่องนิทานต่าง ๆ มาผสมกันเข้าตามบุญตามกรรม”^๒ และ “ถ้าใครยึดมั่นเป็นตำราเป็นหลักคงต้องยุ่ง เป็นแน่ ศักราชนั้นไม่ต้องช่วยกล่าว...ลงไว้ทำให้ยุ่งไม่เป็นท่า ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ก็สับสน...”^๓ “เลอะเทอะมาก... แต่ จะว่าไม่เป็นประโยชน์เลยนั้นไม่ได้ เพราะได้ความคิดจากพงศาวดารเหนือก็มากอยู่”^๔

สำหรับหลักฐานสำคัญและให้ความรู้ที่ชัดเจนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัย คือ การพบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ซึ่งกล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ โดยวชิรญาณภิกขุ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑) และทรงพบศิลาจารึกหลักที่ ๔ หรือศิลาจารึกป่ามะม่วง ซึ่งกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ลีไทย ทรงออกผนวช

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการจัดตั้ง “โบราณคดีสโมสร” เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีบนผืนแผ่นดินไทย ให้ย้อนหลังไปได้ถึง ๑,๐๐๐ ปี ต่อมาในวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (นับตามแบบเก่า) เจ้าฟ้ามหาวิชิราวุธ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) ได้เสด็จไปเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก และเมืองอื่น ๆ รวม ๖๕ วัน โดยทรงประทับอยู่ที่เมืองสุโขทัยเก่า ๙ วัน ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่อง เที่ยวเมืองพระร่วง ในการนี้ทรงพบศิลาจารึกหลักที่ ๘ หรือศิลาจารึกเขาสุมณภูมิ ที่กล่าวถึงข้างต้น และทรงพบศิลาจารึกหลักที่ ๑๐๒ ที่วัดตระพังช้างเผือก

การค้นพบศิลาจารึกโดยบุคคลที่กล่าวมา และบุคคลอื่น ๆ เมื่ออ่านออกมาได้ แม้จะยังมีปัญหาบ้าง ทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงใช้ในการนิพนธ์ “ประวัติของราชอาณาจักรสุโขทัย” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งได้ใช้เป็นแหล่งความรู้กันมาเป็นเวลานาน และเมื่อมีการรวบรวมและพิมพ์ศิลาจารึกที่ค้นพบออกมาใน พ.ศ. ๒๔๖๗ เรียกว่า ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ ทำให้การศึกษาเรื่องราวของตัวตนสุโขทัยสะดวกขึ้น และกลายเป็นคู่มือสำคัญของนักประวัติศาสตร์ หรือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยต่อมา เช่น ศาสตราจารย์ ดร.ขจร สุขพานิช และนายตรี อมาตยกุล จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงได้มีความเคลื่อนไหวที่สำคัญเกิดขึ้นในการศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัย คือ การสัมมนาประวัติศาสตร์สุโขทัย

ที่กล่าวมาโดยสรุป คือ ความสนใจใน “ตัวตน” ของอาณาจักรสุโขทัย จากนั้นจะกล่าวถึง “เรื่องราวของตัวตน” หรือ ประวัติศาสตร์สุโขทัย

เรื่องราว “ตัวตน” ของอาณาจักรสุโขทัยนั้น เริ่มรู้ได้ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ดังปรากฏในพระนิพนธ์คานาของพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ดังที่กล่าวมา สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

กรุงสุโขทัยเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๘๑ มีพระเจ้าแผ่นดิน ๕ องค์ คือ ๑ ขุนศรีอินทราทิตย์ ๒ ขุนบาลเมือง (ปาลราช) ๓ “พระเจ้าขุนรามคำแหง” (ครองราชย์ ราว พ.ศ. ๑๘๒๐ – ๑๘๖๐) ๔ พระเจ้าฤทัยชัยเชษฐ (ครองราชย์ ราว พ.ศ. ๑๘๖๐ – ๑๘๘๗) ๕ พระมหาธรรมราชาลิไทย (ครองราชย์ ราว พ.ศ. ๑๘๘๗ - ?) ๖ “พระมหาธรรมราชาเมืองพิษณุโลก” หมุดอำนาจถูกกรุงศรีอยุธยายึดครอง

^๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *เที่ยวเมืองพระร่วง*. หน้า ๑๓๗.

^๓ เพิ่งอ้าง. หน้า ๑๓๐.

^๔ เพิ่งอ้าง. หน้า ๕.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงสรุปว่า พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเมื่อเป็นอิสระมี ๕ องค์ ถ้านับพระมหากษัตริย์ราชเมืองพิษณุโลก มี ๖ องค์^๕ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๑ หลังจากมีการพิมพ์ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “ทรงอธิบายความเพิ่มเติม” เทียบเมืองพระร่วง ระบุว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยมี ๘ พระองค์ โดยเพิ่มองค์ที่ ๗ และองค์ที่ ๘ โดยองค์ที่ ๗ พระมหากษัตริย์ราชที่ ๓ องค์ที่ ๘ พระมหากษัตริย์ราชที่ ๔ และถือปีสิ้นสุดอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๑ เมื่อพระราเมศวร (ต่อมาคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) “ขึ้นไปครองหัวเมืองเหนือ”^๖

ที่กล่าวมาโดยสรุป คือ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์จากหลักฐานหลาย ๆ ทาง “คิดตามความรู้เท่าที่มีอยู่ในเวลานั้น” (พ.ศ. ๒๔๕๗) และเมื่อมีการพิมพ์ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๖๗) ซึ่งมีความรู้ใหม่เพิ่มเติมขึ้นมา เช่น จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงสุโขทัย มีเรื่องหนึ่งซึ่งสำคัญ หลายท่านรวมทั้งผู้เขียนเคยเล่าเรียนมา หรืออาจจะเคยรับรู้ คือ เรื่องพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน เรื่องนี้มีที่มาจากเรื่อง พระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรค์โลก ใน พระราชพงศาวดารเหนือ^๗ และคำแปลเอกสารจีน “หยวนสี่” หรือ พงศาวดารราชวงศ์หยวน (Yuan) หรือ หงวน โดยพระเจนจันอักษร (สุดใจ) ว่า พระเจ้ากรุงสยามเสด็จไปเมืองจีน ๒ ครั้ง ใน พ.ศ. ๑๘๓๗ และ ๑๘๔๓^๘

ในหลักฐานแรก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิเคราะห์ว่า “เรื่องพระร่วงไปเมืองจีนนี้หาหลักฐานอะไรไม่ได้เลย แต่ถ้าจะไปจริงก็ดูเหมือนจะได้^๙ คือไปได้ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ “ไม่เคยเชื่อ” จนกระทั่งได้ข้อมูลจากคำแปล หยวนสี่ จึงเชื่อและมีความเห็นว่า เสด็จไปจีนทั้ง ๒ ครั้ง หรือครั้งหลังเป็นพระองค์อื่น แต่ก็มีข้อสรุปตรงกันประการหนึ่งคือ ทำให้ได้ขงปั่นถ้วยขามเข้ามา จนกลายเป็นสินค้าสำคัญของกรุงสุโขทัย เรื่องนี้จะได้กล่าวในตอนต่อไป

ประเด็นสำคัญอีกเรื่องหนึ่งในความรู้เดิม คือ ในสมัยพระมหากษัตริย์ราชไทยสุโขทัยไม่มีทาส และไม่มีข้าศึกศัตรูมาเบียดเบียน^{๑๐} ซึ่งทำให้มีการสรุปรวมไปว่า สมัยสุโขทัยไม่มีทาส

๒. ประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ – ปัจจุบัน

นับแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา ได้มีความเคลื่อนไหวที่สำคัญในการศึกษา “ตัวตน” และ “เรื่องราวของตัวตน” ของสุโขทัย ทำให้ได้ความรู้เพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก ด้วยการสัมมนาประวัติศาสตร์อย่างรอบด้านใน พ.ศ. ๒๕๐๓ และ พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่สุโขทัย และที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยนเรศวร) ตามลำดับ โดยนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ชี้นำของประเทศ เช่น นายตรี อมาตยกุล

^๕ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. หน้า ๕๐.

^๖ เทียบเมืองพระร่วง. หน้า ๑๔๐ – ๑๔๒.

^๗ พระยาวิเชียรปรีชา (น้อย). พระราชพงศาวดารเหนือ. หน้า ๓๒๖ – ๓๓๑ ซึ่งมีเรื่องราวพิศดารเหลือเชื่อมาก แต่มีข้อสรุปซึ่งใช้กันต่อมา คือ คนจีนที่ตามเข้ามา “ก็ทำถ้วยขามถ้วย”

^๘ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. หน้า ๔๖ ต่อมามีการแปล หยวนสี่ อีก และพบว่าคำแปลเดิมผิด

^๙ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียบเมืองพระร่วง. หน้า ๑๓๓.

^{๑๐} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. หน้า ๔๙.

ศ. ดร. ประเสริฐ ศ. ดร.ขจร ไปร่วมประชุม เสนอผลงานการศึกษาค้นคว้า การอภิปรายเสนอความเห็นอย่างกว้างขวาง รายงานการสัมมนาทั้งสองครั้งนับว่ามีคุณค่าอย่างสูง

นอกจากนี้ยังมีการสัมมนาบางประเด็นเป็นการเฉพาะ เช่น เรื่อง “ศิลาจารึกหลักที่ ๒ จารึกวัดศรีชุม” “กรุงสุโขทัยมีทาสหรือไม่” “ศิลาจารึกหลักที่ ๑ จริงหรือปลอม” ซึ่งมีการโต้แย้งกันอย่างกว้างขวาง มีงานวิจัยหลายเรื่อง เช่น โครงสร้างของสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๐๐ – ๒๑๑๒) ของ ดร.ธิดา สาระยา มีปริญญานิพนธ์หลายเรื่อง ซึ่งต่อมามีการพิมพ์เผยแพร่ เช่น ประวัติศาสตร์สุโขทัย ของสินชัย กระบวนแสง ประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” ที่เพิ่งสร้าง ของ วริศรา ตั้งคำวานิช มีงานศึกษาค้นคว้าเฉพาะบุคคล เช่น ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย ของ ศ. ดร.ขจร การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ของ ศ. ดร.ประเสริฐ ประวัติศาสตร์สุโขทัย ของนายตรี อมาตยกุล ขณะเดียวกัน ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยก็มีการค้นพบและอ่านเพิ่มเติม ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มมากขึ้น คือ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๘ จารึกสมัยสุโขทัย

๓. ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร “ปราชญ์” ที่เป็นเสาหลักประวัติศาสตร์สุโขทัย

คงไม่มีใครคาดคิดว่า ศ. ดร.ประเสริฐที่เป็นนักปราชญ์ในหลายสาขาวิชา รวมทั้งประวัติศาสตร์ เคยสอบวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ได้คะแนน ๘ จากคะแนนเต็ม ๖๐ เมื่อศึกษาอยู่ชั้นมัธยม ๖ ยิ่งไปกว่านั้นความเป็นปราชญ์ของท่านยังห่างไกลจากความรู้ที่เล่าเรียนมา โดยจบปริญญาตรีสาขาเกษตรวิศวกรรม จากมหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ (พ.ศ. ๒๔๘๖) ปริญญาโทและเอกด้านสถิติ มหาวิทยาลัยคอร์เนล สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. ๒๔๙๖ และ ๒๕๐๐) การที่ท่านศึกษาทางด้านสถิติไม่ได้เป็นเรื่องประหลาดใจนัก ถ้าทราบว่าท่านรักวิชาคณิตศาสตร์เป็นชีวิตจิตใจ สามารถนั่งคิดตัวเลขได้ทั้งวันโดยไม่สนใจเรื่องอื่นดังคนหนุ่มทั่ว ๆ ไป

นอกเหนือจากการศึกษาที่ไม่เกี่ยวกับจารึกและประวัติศาสตร์แล้ว ชีวิตการรับราชการก็เป็นทำนองเดียวกัน คือ เป็นเลขาธิการ รองอธิการบดี ศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รักษาการในหลายตำแหน่ง เช่น เลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ตำแหน่งสุดท้ายในชีวิตราชการคือ ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังดำรงตำแหน่งอื่น ๆ อีกหลายตำแหน่ง และเคยเป็นอาจารย์พิเศษในหลายมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านชอบทำมากกว่างานบริหาร

ในเรื่องเกี่ยวกับจารึกและประวัติศาสตร์ เรื่องที่น่าชื่นชมและน่ายึดถือเป็นแบบอย่างมาก คือ ความมุ่งมั่นที่จะต้องทำให้สำเร็จ ความสงสัยและการคิดแก้ปัญหา ซึ่งเป็นนิสัยของนักคณิตศาสตร์ โดยท่านตั้งปณิธานว่า “ถ้าไม่มีคนไทยคนไหนจะอ่านจารึกได้ ผมนี้แหละจะต้องเป็นคนอ่านให้ได้”^{๑๑} เพราะในสมัยก่อนเมื่อมีการพบศิลาจารึก ต้องทำสำเนาส่งไปให้ ศ.เชเดส์ อ่านที่กรุงปารีส ศ. ดร.ประเสริฐสามารถทำตามปณิธานนี้ได้ รวมทั้งสอนลูกศิษย์อีกจำนวนหนึ่งให้อ่านจารึกได้อีกด้วย

การที่ ศ. ดร.ประเสริฐอ่านศิลาจารึกได้จึงทำให้ท่านมีคุณสมบัติพิเศษแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์และนักอื่น ๆ ที่ศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัย คือ อ่าน สงสัย แล้วอ่านใหม่ พิจารณาใหม่ ได้ความรู้ใหม่ ดังจดหมายตอบของ ศ.เชเดส์ ที่กล่าวข้างต้น นอกจากนั้น เมื่อมีการพบศิลาจารึกใหม่ ๆ เพิ่มเติม ท่านได้เป็นประธานในการอ่าน ดังที่ปรากฏในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๘ ความรู้ทั้งหลายดังกล่าวท่านได้นำมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์

^{๑๑} ๙๖ ปี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๖๔.

สุโขทัย ทำให้มีหลักฐาน ความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และเป็นข้อมูลสำคัญในการเรียนของนักเรียน นักศึกษาระดับต่าง ๆ ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ควรกล่าวด้วยว่าในจำนวนนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักอ่านจารึก ที่ศึกษา ประวัติศาสตร์สุโขทัย มีหลายท่านที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวและเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์สุโขทัย ก้าวหน้าด้วยเช่นกัน ที่ขอกกล่าวถึง คือ ศ. ดร.ขจร ที่ใช้หลักฐานทั้งหลายทั้งของไทยและต่างชาติมาประกอบกับ ศิลาจารึก และเป็นผู้ที่เสนอประเด็นสำคัญทางประวัติศาสตร์ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ นำไปได้แย้งสนับสนุน ค้นคว้าต่อ โดยท่านกล่าวเปรียบเทียบกับการเล่นตะกร้อวงว่าท่านเป็นผู้เริ่มต้นโยนลูกก่อนให้คนเล่นต่อไป ประเด็น สำคัญที่ท่านตั้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัย เช่น ราชวงศ์พระร่วงมาจากไหน สุโขทัยมีกษัตริย์กึ่งองค์ Was Nan Thom the First King of Sukhodaya?

บางเรื่องที่ ศ. ดร.ขจร เสนอขึ้นมาแล้ว ศ. ดร.ประเสริฐสนับสนุน เช่น เรื่องมีราชวงศ์ที่ปกครอง สุโขทัยก่อนราชวงศ์พระร่วง บางเรื่อง ศ. ดร.ขจรเห็นด้วยกับเรื่องที่ ศ. ดร.ประเสริฐเสนอ เช่น ชื่อพ่อขุนบางกลาง หาว บางเรื่อง ศ. ดร.ประเสริฐค้าน ศ. ดร.ขจร เช่น เรื่องจำนวนกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัยมี ๙ พระองค์ ไม่ใช่ ๑๐ พระองค์ น่าเสียดายที่ ศ. ดร.ขจรถึงแก่อนิจกรรมเร็วไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ขณะอายุเพียง ๖๔ ปี มิเช่นนั้นทั้ง ๒ ท่าน คงจะได้ช่วยกันสนับสนุนและคัดค้านในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยได้อีกมาก

๔. ศ. ดร.ประเสริฐ ผนคร กับความรู้ใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัย

ในการศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยมีความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มเติมและเปลี่ยนแปลงจากที่เคยศึกษาเล่าเรียน กันมา อีกทั้งการติดตามความรู้ใหม่ ๆ กันด้วยจากศิลาจารึกที่มีการอ่านและตีความในปัจจุบัน เพื่อให้เข้าใจง่าย จึง ขอสรุปดังนี้

๔.๑ มีกษัตริย์ราชวงศ์ “ศรีนาวานำถุม” ปกครองกรุงสุโขทัยก่อนราชวงศ์พระร่วง โดยหลักฐาน สำคัญ คือ จารึกวัดศรีชุม หรือจารึกหลักที่ ๒ ที่มีการประชุมสัมมนา ๓ ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ – ๒๕๒๓ มี ศ. ดร.ประเสริฐเป็นประธาน ข้อสรุปนี้เป็นการสนับสนุนข้อเสนอของ ศ. ดร.ขจร ในบทความภาษาอังกฤษเรื่อง Was Nam Thom the First King of Sukhodaya?^{๑๒} ที่เขียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๙

โอรสของพระขุนศรีนาวานำถุม (เดิมอ่านเป็นนำถุม) ชื่อ พ่อขุนนำถุมได้ครองสุโขทัยต่อมา ช่วงนี้ ขอมสบาดโขลญลำพงได้มายึดสุโขทัย ทำให้พระยาผาเมือง โอรสีกองค์ของพ่อขุนศรีนาวานำถุม ซึ่งครองเมืองราด ร่วมมือกับพระสหาย คือ พ่อขุนบางกลางหาว (เดิมอ่านเป็น บางกลางท่าว) ขับไล่ขอมสบาดโขลญลำพงออกจาก สุโขทัย พระยาผาเมืองยึดสุโขทัยได้ก่อน แต่ยกเมืองให้พ่อขุนบางกลางหาว มอบพระขรรค์ชัยศรี และพระนาม ศรีอินทราทิตย์ ให้ทำการปกครองเมืองสุโขทัย เป็นการเริ่มราชวงศ์พระร่วง

ราชวงศ์ศรีนาวานำถุม มีกษัตริย์ ๒ องค์ ครองกรุงสุโขทัยระหว่าง พ.ศ. ๑๗๖๒ – ๑๗๙๒

๔.๒ ราชวงศ์พระร่วง เริ่ม พ.ศ. ๑๗๙๒ ประเด็นนี้เป็นประเด็นสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ดังที่กล่าวมาตั้งแต่ ต้นว่าได้แต่ประมาณช่วงเวลาโดยไม่มีหลักฐานใด ๆ สนับสนุน เมื่อนายตรี อมาตยกุล เรียบเรียงประวัติศาสตร์ สุโขทัย ในนามคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย เมื่อยังสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้กล่าวไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

^{๑๒} พิมพ์ใน Journal of the Siam Society (JSS) Vol. XLIV, Part I Aug. 1956.

ว่า มีความเห็นในประเด็นดังกล่าวว่า มี ๒ ความเห็น คือ ประมาณ พ.ศ. ๑๗๘๑ กับ พ.ศ. ๑๘๐๐^{๑๓} ศ. ดร.ประเสริฐเคยมีความเห็นว่า อยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๖๒ – ๑๗๘๑ แต่ต่อมาท่านสันนิษฐานว่า เป็น พ.ศ. ๑๗๙๒ “โดยอาศัยตัวเลขที่คำนวณตำแหน่งดวงดาวโดยใช้คัมภีร์สุริยยาตร์”^{๑๔} และว่า การคำนวณนี้ตรงกับโหรอีกผู้หนึ่งที่ไม่เคยปรึกษากันมาก่อน ปัจจุบันความเห็นนี้เป็นที่ยอมรับและใช้ในการเรียนการสอนระดับต่าง ๆ

๔.๓ กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงที่ปกครองกรุงสุโขทัยมี ๙ พระองค์ ที่กล่าวมาในตอนต้น จำนวนกษัตริย์ที่ปกครองกรุงสุโขทัยมีจำนวนไม่ลงตัว ต่อมา ศ. ดร.ขจร กับนายตรี อมาตยกุล เสนอความเห็นในการสัมมนาประวัติศาสตร์สุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ ว่า มี ๑๐ พระองค์ โดยอาศัยศิลาจารึกหลักที่ ๔๕ พ.ศ. ๑๙๓๕ จารึกปู่ขุนจิตขุนจอต หรือ “จารึกปู่สภทหลาน”^{๑๕} ที่มีการลำดับบรรพบุรุษของราชวงศ์พระร่วง ดังนี้ ปู่พระยาศรีอินทราทิตย์ ปู่พระยาบาน ปู่พระยาราม ปู่ใสสงคราม ปู่พระยาเลอไทย ปู่พระยาจ๋วนำถม ปู่พระยามหารธรรมราชา พ่อจำเมือง พ่อเลอไทย

แต่ ศ. ดร.ประเสริฐซึ่งได้รับเชิญไปเป็น “ฝ่ายค้าน” ได้ขอตัด ปู่ใสสงคราม ออก เพราะเรียกปู่ไม่ใช่ปู่พระยา เหมือนองค์อื่น กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงจึงมี ๙ องค์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป* นอกจากนี้ ศ. ดร.ประเสริฐ ยังได้เสนอปีครองราชย์กษัตริย์ทั้ง ๙ พระองค์ จนเกือบสมบูรณ์ด้วย^{๑๖} รวมทั้งแตกต่างจากเดิม ดังนี้

กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง

ลำดับที่	พระนาม	ปีครองราชย์ (พ.ศ.)	ความสัมพันธ์
๑	พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	๑๗๙๒ -	
๒	พ่อขุนบานเมือง	- ๑๘๒๒	พระโอรสของ ๑
๓	พ่อขุนรามคำแหง	๑๘๒๒ - ๑๘๔๑	พระอนุชาของ ๒
๔	พระยาเลอไทย	๑๘๔๑ - ๑๘๖๖	พระโอรสของ ๓
๕	พระยาจ๋วนำถม	๑๘๖๖ - ๑๘๙๐	พระโอรสของ ๒
๖	พระมหารธรรมราชาที่ ๑ (ลีไทย)	๑๘๙๐ - ๑๙๑๑	พระโอรสของ ๔
๗	พระมหารธรรมราชาที่ ๒	๑๙๑๑ - ๑๙๔๒	พระโอรสของ ๖
๘	พระมหารธรรมราชาที่ ๓ (ใสลือไทย)	๑๙๔๓ - ๑๙๖๒	พระนัดดาของ ๖
๙	พระมหารธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)	๑๙๖๒ - ๑๙๘๑	พระโอรสของ ๗

ที่มา: ประเสริฐ ณ นคร. การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย. หน้า ๗ - ๙.

^{๑๓} ใน แกลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี (ป.อ.บ) พ.ศ. ๒๕๒๒

^{๑๔} ประเสริฐ ณ นคร. การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย. หน้า ๘.

^{๑๕} ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. หน้า ๑๕๒ - ๑๖๑.

* แต่นายตรี อมาตยกุล ยังถือว่าปู่ใสสงครามเป็นกษัตริย์ เพียงแต่ครองราชย์ปีเดียวหรือไม่ถึงปี และอาจไม่ได้ทำพิธีราชาภิเษก จึงไม่นับเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ แกลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี (ป.อ.บ) พ.ศ. ๒๕๒๒. หน้า ๔๗, ๕๘.

^{๑๖} ๙๖ ปี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๙๕ - ๙๙.

สำหรับความเห็นของนายตรี อมาตยกุล มีความแตกต่างจาก ศ. ดร.ประเสริฐ ในจำนวนกษัตริย์ว่ามี ๑๐ องค์ (ดังกล่าวมาแล้ว) และปีครองราชย์ด้วย^{๑๗}

ต่อจาก พ.ศ.๑๙๘๑ โอรสของพระมหารัชมหาราชที่ ๔ องค์หนึ่ง คือ ยุชธิฐีธร ได้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก (พ.ศ. ๑๙๘๑ - ๑๙๙๔) เอาใจไปฝากใฝ่พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ทำให้เกิดสงครามต่อมา จนถึง พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก ในฐานะหลานตาของพระมหารัชมหาราชที่ ๒ ถือเป็นสิ้นสุดราชวงศ์พระร่วง^{๑๘}

๔.๔ พ่อขุนรามคำแหงเข้าชนช้างกับขุนสามชนโดยตรง ไม่ใช่เพราะเข้าไปช่วยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญที่หลาย ๆ ท่านอาจเคยเรียนรู้มาก่อนว่าพ่อขุนรามคำแหงเมื่อก่อนขึ้นครองราชย์ไปร่วมทัพกับพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ในสงครามต่อต้านขุนสามชนที่มาตีเมืองตาก และได้เข้าช่วยพระราชบิดาที่เสียชีวิต ขุนสามชน แต่ ศ. ดร.ประเสริฐ อธิบายว่า ปัญหาของการสลักศิลาจารึก คือ ไม่มีการแบ่งวรรคตอน จึงทำให้เข้าใจผิด แต่มีข้อความสำคัญ คือ “กูขับเข้าก่อนพ่อกู” ซึ่งแสดงว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยังไม่ได้ชนช้างกับขุนสามชน แต่พ่อขุนรามคำแหงไสช้างเข้าไปรบกับขุนสามชนก่อน และได้ชัยชนะ^{๑๙}

๔.๕ รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ๑๙ ปี ไม่ใช่ ๔๐ ปี เรื่องนี้ไม่ใช่ผลงานของ ศ. ดร. ประเสริฐโดยตรง แต่ผู้ชี้ให้เห็นหลักฐานสำคัญ คือ นายตรี อมาตยกุล โดยในศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ.ศ. ๑๘๓๕ กล่าวไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ปลูกต้นตาล ซึ่งถือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์เป็นต้นที่ ๑๔ นับแต่ขึ้นครองราชย์ เพราะฉะนั้น ปีครองราชย์คือ ๑๘๓๕ - ๑๔ = ๑๘๒๑ บวกปีย่างต้นที่ ๑๔ อีก ๑ ปี = ๑๘๒๒ ข้อเสนอนี้ ศ. ดร.ประเสริฐเห็นด้วย ดังนั้น ปีเริ่มรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงจึงเป็น พ.ศ. ๑๘๒๒ ไม่ใช่ พ.ศ. ๑๘๒๐

สำหรับปีพ่อขุนรามคำแหงมหาราชสวรรคต เดิมประมาณว่า คือ พ.ศ. ๑๘๖๐ แต่หลักฐานจีน (หยวนสี่อ) ได้ให้ข้อมูลที่สรุปได้ว่า คือ พ.ศ. ๑๘๔๑ ข้อมูลนี้ ศ. ดร.ประเสริฐยอมรับเช่นกัน ปีครองราชย์พ่อขุนรามคำแหงจึงเป็น พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๔๑

๔.๖ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชไม่ได้เสด็จไปจีน ข้อมูลนี้ได้จากหลักฐานจีน (หยวนสี่อ) เช่นเดียวกัน เดิมเชื่อกันว่า เสด็จไป ๑ หรือ ๒ ครั้ง (ดังที่กล่าวในข้อ ๑) แต่ปัญหานี้เกิดจากการแปล เมื่อมีการแปลใหม่ ทั้งนักวิชาการไทยและต่างชาติที่ใช้หลักฐานเดิม พบว่า มีการแปลผิด หรือมีการแก้ข้อความคำแปลเดิม ทำให้เข้าใจผิด^{๒๐} ซึ่งเรื่องนี้ ศ. ดร.ประเสริฐยอมรับว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชไม่ได้เสด็จไปจีน

๔.๗ การเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับพระมหารัชมหาราชที่ ๑ (ลิไทย) เรื่องนี้เป็นผลมาจากจดหมายของ ศ. ดร.ประเสริฐ ถึง ศ.เซเดส ที่โด่งดัง ซึ่งกล่าวนำในตอนต้น เพียงคำอ่านคำเดียวที่แก้ไข จาก “ชนก” เป็น “หาก” ทำให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชาธิบดีของพระมหารัชมหาราชที่ ๑ กับพระยาเลอไทยผู้เป็น “ชนก” เปลี่ยนไปโดย

^{๑๗} ตรี อมาตยกุล. “ประวัติศาสตร์สุโขทัย” แฉลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี (ป.อ.บ) พ.ศ. ๒๕๒๒. หน้า ๕๘.

^{๑๘} สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๒๘๘ - ๒๘๙.

^{๑๙} ประเสริฐ ณ นคร. การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย. หน้า ๑ - ๒.

^{๒๐} ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย. หน้า ๑๔๘ - ๑๖๓ และ ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย. หน้า ๑๐๕ - ๑๐๗.

สิ้นเชิง นี่เป็นลักษณะที่โดดเด่นของ ศ. ดร.ประเสริฐที่สามารถอ่านจารึกได้ แทนที่จะเป็นผู้ใช้ความรู้จากจารึกเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีการแก้ไขคำอ่านอื่น ๆ เช่น แก้ว พ่อขุนบางกลางท่าว เป็น พ่อขุนบางกลางทาว พ่อขุนศรีนาวนำถม เป็น พ่อขุนศรีนาวนำถม

๔.๘ สมัยสุโขทัยมีทาส เรื่องนี้เป็นผลจากผู้เขียนนำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๙ ว่า “กรุงสุโขทัยมีทาสหรือไม่?” เพราะในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ทุกสังคมรวมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนแต่มีทาสในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แต่ที่เคยเรียนรู้กันมา กล่าวว่า สมัยกรุงสุโขทัยไม่มีทาส (ดังที่กล่าวในข้อ ๑) แม้ว่าในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ ๑) มีข้อความที่สำคัญมากชวนให้พิจารณาเป็นอย่างอื่นได้ คือ ข้อความที่ว่า เมื่อพ่อแม่ตาย ทรัพย์สมบัติทั้งหลาย และ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ตกเป็นสมบัติของลูก และอีกที่หนึ่งว่า พ่อขุนรามคำแหงไปรบ ทำสงครามกับเมืองอื่นมีชัยชนะ ได้สมบัติทั้งหลาย รวมทั้ง “ไต้ปั่ว ไต้นาง” คือ ได้ผู้คนชายหญิง ก็คือ ทาสเชลย ในกฎหมายตราสามดวงนั่นเอง

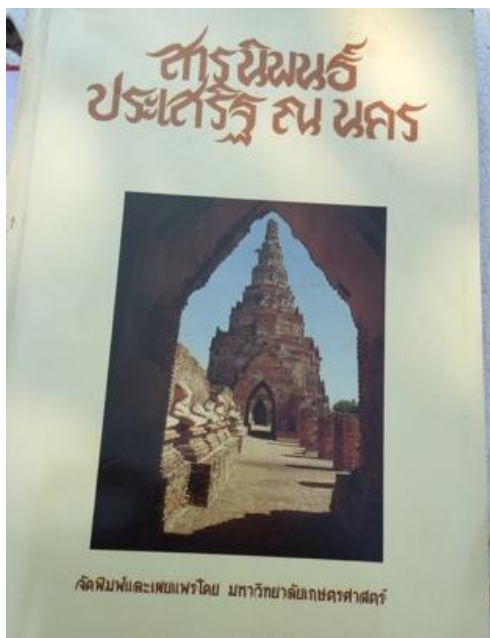
ในความเห็นของ ศ. ดร.ประเสริฐ ในประเด็นแรกยังไม่สรุปชัดเจน ทำนองเดียวกับที่ปรากฏในประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย ว่า ยังต้องศึกษาต่อไป แต่ในประเด็นที่ ๒ ท่านยอมรับว่า “สมัยพ่อขุนรามคำแหง” อย่างน้อยที่สุด ก็ต้องมีทาสเชลย” และให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “สมัยพระมหาธรรมราชานั้นน่าจะไม่มีทาส”^{๒๑} ไม่ใช่ไม่มีตามความเห็นเดิม

๔.๙ สมัยสุโขทัยสิ้นสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๖ ดังกล่าวมาข้างแล้วถึงการสิ้นสุดสมัยสุโขทัยภายใต้การปกครองของราชวงศ์พระร่วง ซึ่งแต่เดิมถือเอา พ.ศ. ๑๙๘๑ เป็นการสิ้นสุด ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งนักประวัติศาสตร์ในรุ่นต่อ ๆ มา ทั้ง ศ. ดร.ขจร นายตรี อมาตยกุล สิ้นชัย กระบวนแสง เพราะถือว่าในปีดังกล่าว สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ส่งพระรามศวร พระราชโอรสพระชนมายุ ๗ พรรษา ซึ่งมีพระราชชนนีเป็นเจ้าหญิงสุโขทัย ไปปกครองเมืองพิษณุโลกในฐานะมหาอุปราช อันอาจเป็นเหตุให้พระพุทธรชินราชมีน้ำพระเนตรตกออกมาเป็นโลหิต ดังที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวไว้ พระรามศวรปกครองพิษณุโลกจน พ.ศ. ๑๙๙๑ พระราชบิดาสวรรคต จึงกลับลงมาปกครองอาณาจักรอยุธยา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

แต่ทางราชวงศ์พระร่วง พระมหาธรรมราชาที่ ๔ ก็มีพระโอรส คือ พระยาอริชัยสูร ที่มีความทะเยอทะยานอยากปกครองพิษณุโลกในฐานะมหาอุปราชด้วย จึงไปพึ่งพิงพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ทำให้เกิดสงครามต่อมาและเชียงใหม่มีอำนาจเหนือพิษณุโลก จน พ.ศ. ๒๐๐๖ เมื่ออยุธยาตีพิษณุโลกคืนมาได้ และพระราชชนนีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงแก่พิราลัยในปีเดียวกัน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเสด็จไปครองพิษณุโลก ถือเป็นการสิ้นสุดสมัยสุโขทัยอย่างสมบูรณ์^{๒๒}

^{๒๑} ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๘ – สิงหาคม ๒๕๒๙. หน้า ๑๑ และดูคำอภิปรายได้ในจุลสารนี้

^{๒๒} สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๒๘๙ และดู สิ้นชัย กระบวนแสง. ประวัติศาสตร์สุโขทัย. หน้า ๑๕ – ๑๖ ตรี อมาตยกุล. ประวัติศาสตร์สุโขทัย. ๒๕๒๒. หน้า ๕๗ ซึ่งถือเอา พ.ศ. ๑๙๘๑ เป็นปีสิ้นสุดสมัยสุโขทัย

๔.๑๐ ในประเด็นอื่น ๆ บางประเด็น ยังมีผลงานทางประวัติศาสตร์สุโขทัยของ ศ. ดร.ประเสริฐ ซึ่งผู้สนใจสามารถศึกษาได้ในหนังสือสำคัญอย่างน้อย ๒ เล่ม คือ สารนิพนธ์ประเสริฐ ณ นคร (พ.ศ. ๒๕๔๑) และการอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๒๕๔๗) ซึ่งมีการปรับปรุงแก้ไขให้ทันสมัยด้วย โดยเฉพาะเล่มแรกที่ท่านเมตตามอบให้ผู้เขียน ท่านได้แก้ไขข้อมูลด้วยลายมือหลายแห่งในเล่ม แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงข้อมูลให้ทันสมัยจากการศึกษาค้นคว้าของท่าน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงควรต้องรู้ ต้องติดตามหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์อยู่เสมอ มิฉะนั้นจะเป็นคนล้าสมัยในเรื่องความรู้ ซึ่งเห็นได้ในปัจจุบันนี้ในหลาย ๆ เรื่อง ความรู้บางประเด็นที่ ศ. ดร.ประเสริฐศึกษา ค้นคว้า ที่ขอกว่าในที่นี้คือ

๔.๑๐.๑ เมืองยอดของขุนสามชน เรื่องขุนสามชนเจ้าเมืองยอดมาตีเมืองตาก เป็นเรื่องที่คุ้นเคยกันดีในประวัติศาสตร์สุโขทัย แต่มีประเด็นสำคัญประการหนึ่ง คือ เมืองยอดอยู่ที่ไหนแน่ ในเรื่องนี้ ศ. ดร.ประเสริฐเคยให้ความเห็นว่า เมืองยอดตั้งอยู่บนแม่น้ำยอด ต่อมาท่านได้แก้ด้วยลายมือในหนังสือ สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร ที่มอบให้ผู้เขียน เป็น แม่น้ำเมย และอธิบายต่อว่า เมืองโบราณนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่เล็กเกินกว่าที่จะมีกำลังพอมายตีเมืองตากได้ ท่านจึงอ้างความเห็นของนักโบราณคดีว่า เมืองยอดอาจตั้งอยู่บนแม่น้ำเมยฝั่งพม่า

ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อผู้เขียนเป็นนายกสมาคมฯ ได้เรียนเชิญ ศ. ดร.ประเสริฐ ร่วมไปในคณะสำรวจเมืองโบราณที่ตำบลห้วยลึก อำเภอท่าสองยาง ทางเหนือของเมืองตาก ตามคำเชิญของ ดร.มังกร ทองสุกดี ดร.พลเอก ศิริ ทิวพันธ์ ได้พบเมืองโบราณในป่าริมแม่น้ำเมยฝั่งไทย เป็นเมืองใหญ่ มีความเจริญทางพระพุทธศาสนา ยาวขนานไปกับแม่น้ำเมย ผู้เขียนเรียนถามท่านว่าจะเป็นเมืองยอดของขุนสามชนได้หรือไม่ ท่านตอบว่าน่าจะเป็นได้

การสอบค้นเมืองลพบุรีโบราณของขุนสามชนใน พ.ศ. ๒๕๕๓ ของสมาคมประวัติศาสตร์ฯ

๔.๑๐.๒ เมืองราดของพ่อขุนผาเมือง ประเด็นนี้เป็นปัญหาอีกประการของประวัติศาสตร์สุโขทัย เดิมเชื่อว่าอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์ และมีการสร้างอนุสาวรีย์ไว้ที่นั่นด้วย แต่ก็มีความเห็นที่แตกต่าง เช่น นายมานิต วัลลิโกดม เสนอว่าอยู่ที่เมืองโคราชเก่า คือ ที่อำเภอสูงเนิน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก รศ.ศรีศักร วัลลิโกดม บุตรของท่าน และจิตร ภูมิศักดิ์ แต่ ศ. ดร.ประเสริฐเสนอว่า อยู่ที่ลุ่มแม่น้ำน่าน ใกล้อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์^{๒๓} ความเห็นนี้ได้รับการสนับสนุนจากสินชัย กระบวนแสง ผู้เป็นลูกศิษย์ของท่าน

ทั้งเมืองลพบุรีและเมืองราด ยังเป็นปัญหาในประวัติศาสตร์สุโขทัยที่มีความเห็นต่างกัน ต้องมีการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๔.๑๐.๓ วันสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย

นอกจากผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยของ ศ. ดร.ประเสริฐที่กล่าวมาแล้วและยังมีอีกหลายเรื่องที่ยังไม่ได้กล่าวถึง ยังมีเรื่องสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ ศ. ดร.ประเสริฐเป็นผู้ให้ความรู้ใหม่ คือ เรื่องวันสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยที่ท่านได้คำนวณไว้ โดยใช้ความรู้ทางคณิตศาสตร์ที่ท่านชอบ และศึกษามา บางวันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวันสำคัญตามที่เคยเชื่อมาแล้ว คือ

- วันสร้างกรุงศรีอยุธยา วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๑๘๙๓
- วันประกาศอิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวร (ก่อนขึ้นครองราชย์) วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๑๒๗
- วันสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์วันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๓๓
- วันทำยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕
- วันสิ้นสุดสมัยอยุธยา (เสียกรุงครั้งที่ ๒) วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐^{๒๔}

^{๒๓} สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๒๘๖ - ๒๘๗.

^{๒๔} เพิ่งอ้าง. หน้า ๓๕๔ - ๓๖๕.

๕. เกียรติคุณของ ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร

ด้วยผลงานที่หลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ ที่แสดงความเป็นปราชญ์หลากหลายสาขาวิชาของ ศ. ดร.ประเสริฐ จึงทำให้ท่านได้รับการยกย่องจากหลายสถาบัน เช่น เป็นราชบัณฑิตประภทวิชาประวัติศาสตร์ สาขาโบราณคดี เป็นประธานคณะกรรมการประวัติศาสตร์ไทย กระทรวงวัฒนธรรม สมาคมประวัติศาสตร์ฯ ยกย่องเป็นนักประวัติศาสตร์อาวุโสดีเด่น ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางโบราณคดี จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และในสาขาอื่นอีก เช่น ภาษาไทย ในหลายมหาวิทยาลัย อีกทั้งได้รับรางวัลและการยกย่องหลายด้าน หลายสถาบัน^{๒๕}

๖. ส่งท้าย

ในโอกาสที่ ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร มีอายุครบ ๙๙ ปี ขออำนาจคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายโปรดดลบันดาลและคุ้มครองให้ท่านมีสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ทั้งกายและใจ มีอายุยืนยาวเกินหนึ่งศตวรรษ เป็นเสาหลักที่มั่นคงทางวิชาการหลายสาขาให้กับบ้านเมืองต่อไป

^{๒๕} ๙๖ ปี ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร. หน้า ๕๔ - ๕๗.

บรรณานุกรม

กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. คณะ. “การพิจารณาเรื่องสุโขทัยมีทาสหรือไม่” **ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย.**

ปีที่ ๑ เล่มที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๘ – สิงหาคม ๒๕๒๙.

ขจร สุขพานิช. **ข้อมูลประวัติศาสตร์ สมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา. ๒๕๔๕.

_____. **ข้อมูลประวัติศาสตร์ สมัยกรุงสุโขทัย.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา. ๒๕๔๕.

_____. **ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐ – ๒๓๑๐.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๒๑.

ตรี อมาตยกุล. “ประวัติศาสตร์สุโขทัย” **แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี.** ๒๕๒๒ – ๒๕๒๗.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (บรรณาธิการ). **สารนิพนธ์ ประเสริฐ ญ นคร.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

๒๕๔๑.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. ๒๕๔๘.

ประเสริฐ ญ นคร. **ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือไม่เค็ม.** พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง ญ นคร ญ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๔.

_____. **การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ: โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๗.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. ๒๕๔๒.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เที่ยวเมืองพระร่วง.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระราชูปถัมภ์. ๒๕๑๙.

วิศรา ตั้งคาวานิช. **ประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” ที่เพิ่งสร้าง.** กรุงเทพฯ: มติชน. ๒๕๕๗.

รายงานการสัมมนา การเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

๑ – ๔ สิงหาคม ๒๕๒๐. พิษณุโลก: ศูนย์สุโขทัยศึกษา. ๒๕๒๑.

วิเชียรปรีชา (น้อย), พระ. “พระราชพงศาวดารเหนือ” ใน **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและพงศาวดารเหนือ.** ๒ เล่ม กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา. ๒๕๐๔.

วันรัตน์, สมเด็จพระ. **สังคีตยวงค์.** พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์ แปล). กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพนฯ. ๒๕๕๘.

ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พ.ศ. ๒๕๒๓. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ.

๒๕๒๗.

สินชัย กระบวนแสง. **ประวัติศาสตร์สุโขทัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. พิษณุโลก: ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. ๒๕๒๐.

๙๖ ปี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ญ นคร. กรุงเทพฯ: สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพระบรมราชานุสรณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๘.

Prasert Na Nagara and A.B. Griswold. **Epigraphic and Historical Studies.** Bangkok: The Historical

Society under the Royal Patronage of H.R.H. Princess Maha Chakri Sirindhorm. 1992.